

IK BEN DE JACHTLUIPAARD

Paul Kustermans

IK
BEN DE
JACHT
LUIPAARD

- Een roman over Belgisch Congo -

Met dank aan de heer Jules Marchal, eminent historicus,
die een nauwkeurig gedocumenteerd verslag heeft uitgebracht
over de rol van België in de kolonisatie van Congo.
Hij is niet verantwoordelijk voor eventuele fouten in dit boek.

Met een beetje fantasie kun je je voorstellen dat in
een Vlaams bos tussen eiken en beuken nimfen,
saters of trolen wonen, maar in het meedogenloze
regenwoud leven geen goden.

Paul Kustermans
Ik ben de jachtluipaard
© 2021 Clavis Uitgeverij, Hasselt – Alkmaar – New York
Omslagontwerp: Studio Clavis
Trefw.: Congo, kolonialisme, Leopold II
NUR 284-285
ISBN 978 90 448 4161 9
D/2021/4124/074

Alle rechten voorbehouden
www.clavisbooks.com

Toen de kust uit het zicht verdween, heb je me hier geïnstalleerd, zuster Ursula. In een dekstoel, onder een wijnrode plaid.

‘Schrijf het op, Tessa’, zei je. ‘Alles, vanaf het begin. Het zal je helpen om eroverheen te komen.’

Ik aarzelde. Eroverheen komen! Alsof ik dat ooit zou kunnen. Maar ik zei alleen maar: ‘Ik zal nooit de juiste woorden vinden.’

‘Schrijf het gewoon op zoals je het in de missie aan ons hebt verteld’, zei je.

Uit de brede mouwen van je kloosterkleed toverde je een dik schrift en een potlood tevoorschijn. Je had, zoals altijd, alles voorzien.

Daarna glimlachte je, op je eigen schuwe manier, een manier die ik in de afgelopen weken zo goed heb leren kennen: met je hoofd wat schuin, alsof je luistert naar stemmen die alleen jij kunt horen.

‘Ik wil nu graag wat bidden in onze hut’, zei je.

En ik weet niet eens, zuster Ursula, of dat wel een uitvlucht was om mij alleen te laten, want bidden doe je veel en vol overgave.

Ik weet dat je om meer dan één reden bekommerd om me bent. Je zorgt ervoor dat ik voldoende eet en slaap en nu wil je

me ook nog van mijn nachtmerries bevrijden. Ik kan dus niet anders dan je je zin geven.

En daarbij, als ik heel eerlijk ben, wil ik dat misschien zelf ook wel. Alles opschrijven, bedoel ik.

Eigenlijk heb ik dat al gedaan: ik heb altijd een dagboek bijgehouden, ook in Congo-Vrijstaat. Ik ben het kwijtgeraakt, samen met al mijn andere spullen. Misschien hebben rode bosmieren het opgevreten, misschien ligt het in de regen te rotten, misschien heeft een inboorling het gevonden en wordt het door zijn stam bewaard als een fetisj ... Maar dat ik het kwijt ben, hindert niet. Ik heb een uitstekend geheugen voor elk woord dat ik ooit op papier zette en uit dat geheugen zal ik putten.

De oceaan is rustig. De Ville d’Anvers stoomt onverstoord naar het noorden. Ik lig op een gemakkelijke stoel onder een parasol ...

Ik herlees de woorden die ik zonet heb neergeschreven. ‘Rustig’, ‘onverstoord’, ‘gemakkelijke stoel’, ‘parasol’. Ze klinken alle daags. Een jong meisje op het dek van een stoomboot dat zorgeloos huiswaarts stoomt. Maar dat beeld klopt niet, zuster Ursula. En dat weet je. Geen woord is minder op mij van toepassing dan ‘zorgeloos’. Voortdurend spoken de verschrikkingen van de voorbije maanden nog door mijn hoofd.

Als ik daaraan denk, vraag ik me af of het zin heeft de hele geschiedenis weer op te rakelen. Het zal niemand helpen. Fanta niet en Shanu niet en ook vader niet.

Vader!

Ik omknel het potlood. Met een droge knak breekt het middendoor.

Een bundel goudgeel zonlicht breekt door de wolken en flitst

over het water. Ik zie hoe de witte golftoppen een gouden randje krijgen en plotseling besef ik dat je gelijk hebt. Ik zal het allemaal opschrijven, zuster Ursula, net zoals jij het wilt, maar niet om het te vergeten, want dat kan ik niet.

Ik zal de woorden opschrijven en het zal zijn alsof ik ze uitschreeuw, alsof ik mijn woede en verdriet uitspuw. Want wat ik echt wil, is dat iedereen in België en de hele wereld het weet: koning Leopold, uw Congo-Vrijstaat is geen modelkolonie. Wat er thuis over verteld wordt, is één grote leugen.

*

Misschien moet ik dit verhaal beginnen op de eerste dag van de nieuwe eeuw. Misschien is dat precies de gepaste dag voor een verhaal als het mijne.

1 januari 1901. Maandenlang hadden we ons op die oudejaarsavond en nieuwjaarsdag voorbereid. Vooral vader was enthousiast. Het leek wel alsof hij dacht dat met de komst van de twintigste eeuw alle problemen uit de wereld zouden zijn.

Ik wilde dat je mijn vader had gekend, zuster Ursula. Een man met enorme kwaliteiten. Dat zijn gebreken misschien even groot waren, heb ik pas onlangs ontdekt.

Hij was hoofdclerk bij de belangrijkste notaris van de stad en verdiende behoorlijk. We hebben trouwens nooit financiële problemen gehad, want er was ook het geld dat mama geërfd had van een oudtante.

Als je nu denkt dat vader een saaie man was – klerk bij een notaris! – dan heb je het faliekant mis. Zijn hele leven al was hij gefascineerd door het mysterieuze. Hij verslond verhalen over

de heilige graal en de heilige lans, over Atlantis en de mijnen van koning Salomon. Hij las Jules Verne en Edgar Allan Poe. In de stad kocht hij oude boeken met vreemde kaarten en nog vreemdere verhalen. Oceanen waaruit walvissen opdoken die torenhoge fonteinen spoten. Zeemeerminnen met onzedig blote borsten en geschubde vissenstaarten. Afschuwelijke waterslangen die met hun drakenmuilen hele eilanden schenen weg te vreten. Hij bestudeerde ook plannen van heteluchtballons en automobielen.

Maar de laatste decennia werden alle mysteries een voor een door de wetenschap doorgeprikt. De vuurspuwende draken van China, de weg naar het middelpunt van de aarde, de draaikolken die schepen verslonden, het bleken allemaal verzinsels van schrijvers met een teveel aan fantasie. Zelfs de raadsels van het heelal worden geleidelijk ontsluitend.

Toen richtte vader zijn interesse op een van de laatste grote witte vlekken die op aarde zelf overbleven. Centraal-Afrika. Terra incognita. Hij begon er steeds vaker over te spreken. In 1894 had hij in Antwerpen de wereldtentoonstelling bezocht. Hij had het Afrikaanse dorp gezien (mét vijver en prauwen!), en de inlandse producten: kopal, sesam, rubber, palmolie ... Het lag er allemaal overdadig uitgesteld. En ivoor! Ivoren kammen, mesheften, biljartballen, pianotoetsen, schaakstukken, heiligenbeeldjes ... Je kon het zo gek niet bedenken of het werd uit ivoor gesneden, gebeiteld, gedraaid.

Achteraf heb ik begrepen dat vader door een gekleurde bril had gekeken. Dat hij alleen gezien had wat hij wilde zien. Het mooie, het exotische. Dat inboorlingen er als kermisattracties werden opgevoerd – ‘Ze bijten niet, mevrouw, kom gerust dichterbij’ – daar sloot hij zijn ogen voor.

Toch was de expositie van 1894 klein bier in vergelijking met die van 1897 in Brussel. Met de elektrische tram twaalf kilometer ver naar Tervuren, naar het fonkelnieuwe Paleis der Koloniën. Vader nam me er mee naartoe. Waarom mij en niet Janthe, mijn oudere zus? Besepte hij toen al dat zij te kritisch was, dat zij met haar spottende opmerkingen zijn illusies weleens als zeepbellen had kunnen doorprikken? Of was het misschien voorbeschikt dat ik ...

Maar ik wil niet vooruitlopen op mijn verhaal. Ik ging dus mee, braaf aan zijn hand, overweldigd door de enorme stad, de tram zonder paarden, de rechte, brede, eindeloos lange laan en de tienduizenden pratende, lachende en ongelooflijk luidruchtige mensen.

En daarbovenop, als absolute climax, kwamen de Afrikaanse dorpen en de honderden Congolezen. Verhalen over zwarten horen en tekeningen in de kranten zien, tot daaraan toe, maar als je ze voor het eerst van dichtbij te zien krijgt, pikzwart, half-naakt dansend en zingend en bonkend op trommels, is dat voor een dorpsmeisje als ik een hallucinante belevens. Je moet dat begrijpen, zuster Ursula. Ik was op dat ogenblik twaalf en had nooit eerder een voet buiten ons kleine stadje gezet.

Twaalf was ik, maar oud genoeg om te begrijpen dat het bord met daarop *De zwarten worden gevoerd door het organisatiecomité* erg veel weg had van het bord met daarop *Verboden de dieren te voeren* in de dierentuin. Ik vond het vernederend voor de zwarten en beschamend voor de bezoekers, maar vooral voor het 'organisatiecomité'.

Terug naar vader. Ik wil je over hem vertellen. Hij zag het bord niet, net zoals hij de spotprenten in de kranten niet zag,

niet wilde zien. De voorzichtige kritiek op het Afrikabeleid van de koning las hij niet. Wel bracht hij revues mee en wees hij ons de foto's aan die bezoekers in Afrika gemaakt hadden. 'Kijk hier eens en moet je dit zien!' En: 'Zo wild kan het er niet zijn, als je er met de camera kunt rondreizen.'

Moeder zweeg zoals zo vaak, maar achter zijn rug schudde ze vertwijfeld het hoofd.

Vader las de reisverslagen van Henry Morton Stanley. De grootste man van de negentiende eeuw, zei hij. Bij die woorden plaatste Janthe toen al grote vraagtekens. Waren de kranten niet bezig van Stanley een moderne heilige te maken, alleen maar omdat hun lezers van dergelijke verhalen hielden?

Vader verzamelde artikels uit de *Manuel du voyageur*: 'Hoe steek ik een rivier over', 'Hoe bouw ik een handelspost', 'Hoe maak ik foto's', 'Hoe richt ik de inboorlingen af' ... Africhten! Zo stond het er letterlijk.

Hij schafte zich een grote kaart van Centraal-Afrika aan en spreidde die over de tafel uit, elke avond opnieuw. Het was alsof hij door die kaart gehypnotiseerd werd. Hij staarde ernaar en werd blind en doof voor zijn omgeving.

'Marie zegt dat de boter weer duurder wordt', zei ik op een avond. Marie hielp moeder twee dagen per week bij het bakken en het wassen.

Hij reageerde niet. Ik liep tot achter hem en keek over zijn schouder. Ik rilde. Midden in het continent kronkelde een stroom als een reusachtige slang. De Congostroom! Achteraf heb ik begrepen hoe juist die eerste indruk was: vader werd door de Congo gebiologeerd zoals een vogeltje door een slang.

Geleidelijk begonnen we te begrijpen dat dit geen voorbij-

gaande bevestiging was – zoals zijn plannen om zelf een luchtballon te bouwen of zich een automobiel aan te schaffen – en toen hij aankondigde dat hij ontslag had genomen als klerk om naar Afrika te gaan, waren we niet eens verrast. Moeder huilde, Bartje, hij was pas zeven, vroeg met glanzende ogen honderduit naar olifanten en leeuwen en Janthe en ik zwegen.

Die avond richtte vader zich weer het meest tot mij. Bartje lag al in bed, moeder mokte en Janthe deed alsof ze verdiept was in een boek, maar ik zag dat ze regelmatig opkeek en vader met gefronste wenkbrauwen observeerde.

“Beschaving”, Tessa. “Beschaving” is het sleutelwoord. Niet “rubber”, niet “ivoor”, zelfs niet “bekering”. Nee: “beschaving”. Wij, Vlamingen, hebben de wereld zo veel te bieden. Onze schilders, onze dichters, heel onze rijke cultuur. Dat uitdragen is een uitdaging.’

Naar Afrika? dacht ik. Wat heeft Bruegel of Gezelle Afrika te bieden? En wie in Afrika zit op hen te wachten?

Hij klopte zijn pijp uit in de haard en keek me recht in de ogen. ‘En die uitdaging durf ik aan.’ Zijn ogen blonken. ‘Agenten van de Anversoise hebben onlangs ...’

‘Ik dacht dat Congo-Vrijstaat aan de koning toebehoorde’, zei Janthe, haar boek neerlegend.

Janthe had een erg directe manier van praten en van conclusies trekken. Ik keek zelf ook verbaasd op. Congo-Vrijstaat en Leopold II waren in mijn hoofd onverbreeklijk verbonden.

‘Zo eenvoudig is het niet’, zei vader aarzelend. ‘Er is het staatsdomein van de koning, maar er zijn ook grote gebieden die door hem als het ware in bruikleen zijn gegeven. Er zijn verschillende maatschappijen die die gebieden uitbaten. Je hebt de Anversoise

en de Abir, dat is de Anglo-Belgian India Rubber Company, en verder ...’

Als hij eenmaal op dreef was, was vader in staat iedereen onder tafel te praten. Hij kapselde je met zijn woorden in als een spin haar prooi.

‘En jij gaat voor de koning. Als staatsambtenaar’, onderbrak Janthe hem. Zij liet zich niet zomaar inkapselen.

Vader keek haar boos aan. Blijkbaar had niemand het recht zich met zijn droom te moeien.

Moeder was zoals steeds de meest pragmatische. ‘Wat maakt het uit of hij ginder doodgaat voor de koning of voor een maatschappij?’ vroeg ze. ‘Doodgaan doet hij toch.’

‘Je bent niet goed wijs’, zei vader wrevelig.

‘Nee, maar ik weet wel wat je ginds gaat vinden. Wilde stammen, verstikkende oerwouden, ongedierte, slangen, leeuwen en andere wilde dieren, hitte, ziekten ... Jij bent niet de enige die erover gelezen heeft. Weet je hoe de Engelsen het land noemen? *The white man's grave*. Het graf van de blanke.’

Ze maten elkaar met de ogen. Het was vader die als eerste zijn ogen neersloeg. Hij kneep zijn lippen op elkaar tot een dunne streep en zweeg.

*

Toen kwam de avond van de eeuwwisseling. Elk nieuw jaar is als een onbeschreven boek, zuster Ursula. De bladzijden zijn nog leeg. Je kunt fantaseren over wat daar ingevuld zal worden. Maar dit keer lag er een veel dikker boek klaar, honderd keer dikker: dat van de twintigste eeuw.

Ondanks ons verdriet en onze zorgen om vaders plannen hadden Janthe en ik het huis versierd met maretakken, dennengroen, rode appels, noten, kastanjes en veel slingers en glanzende kerstballen. Moeder en Marie hadden de hele dag aan het fornuis gestaan.

We waren vrolijk of probeerden dat tenminste te zijn. We vertelden grappen en gaven elkaar charades en andere raadsels op. Janthe en ik speelden om beurten piano. Eerst klassieke stukjes, maar toen de avond vorderde en de wijn ons licht en vrolijk maakte, speelden we ook Parijse liedjes, waarvan we de muziek in de stad hadden gekocht en die we in het geheim hadden inge-oefend. Bartje probeerde de trucs uit zijn goocheldoos. De meeste mislukten, maar dat maakte de pret alleen maar groter.

Even voor middernacht, toen de spanning steeg en iedereen heimelijk naar de grote hangklok begon te loeren, ging vader achter de piano zitten. Hij sloeg een paar akkoorden aan en zong toen met volle, warme stem: ‘De tijd spoedt heen ...’

Ik liet de woorden over me heen glijden, gelaten wachtend, want zo dadelijk kwamen de zinnen die in al hun heftigheid door me heen zouden zinderen.

‘Is uw bodem hier klein, ginds toch wacht u een strand, als een wereld zo groot, waar uw vlag staat geplant.’

Vader sloeg de laatste akkoorden extra hard aan. Lachend keek hij op, maar toen hij onze gezichten zag, verstrakte hij. ‘Kunnen jullie me voor één keer begrijpen?’ vroeg hij. Hij keek als een verongelikt kind. ‘Ik wil niet mijn hele leven notariële akten opstellen. Ik ben nog jong genoeg om te dromen dat ik de wereld ga veroveren.’

‘Dat zijn dromen van een puber’, zei moeder hard.

‘Als een man geen dromen meer mag hebben, kun je hem beter ineens begraven’, zei vader. Hij klapte het deksel van de piano dicht.

De feestelijke stemming was definitief stuk en moeder vroeg: ‘Moest dat echt op deze avond, Gerard? Op dit ogenblik?’

Toen sloeg de klok twaalf keer. We zoenden en wensten elkaar wel honderd opwindende dingen, maar het klonk onecht, gedwongen, want de schaduw van vaders vertrek hing over al onze plannen. Daarna gingen we naar buiten, staken vuurwerk af en luisterden naar de kerkklokken, die triomfantelijk door de nacht galmden.

De oude eeuw was dood. Vol bange voorgevoelens vroeg ik me af wat de nieuwe ons brengen zou. In Janthes ogen las ik dezelfde twijfels. Vader was alweer opgewekt met de vuurpijlen bezig.

Het was erg laat toen we gingen slapen, maar toch lag ik nog lang wakker. Misschien ...